

UBAS Nordisk
Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter

Fra funn til samfunn
Jernalderstudier tilegnet Bergljot Solberg
på 70-årsdagen

Knut Andreas Bergsvik og Asbjørn Engevik jr. (red.)

UNIVERSITETET I BERGEN

1

UBAS – Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter. Nordisk 1

Copyright: Forfatterne.

Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen
Postboks 7800
5020 Bergen
Norge
www.hf.uib.no/arkeologisk

ISBN: 82-90273-78-9

ISSN: 1503-9811

Redaktører for denne boken

Knut Andreas Bergsvik
Asbjørn Engevik jr.

Redaksjon for serien UBAS

Terje Østigård
Lars Forsberg
Janicke Zehetner

Layout

Christian Bakke og Jan Kåre Wilhelmsen, Formidlingsavdelingen,
Universitetet i Bergen
Foto av Bergljot Solberg: Magnus Vabø, Formidlingsavdelingen, UiB
Forside/omslag: Arkikon, www.arkikon.no

Trykk

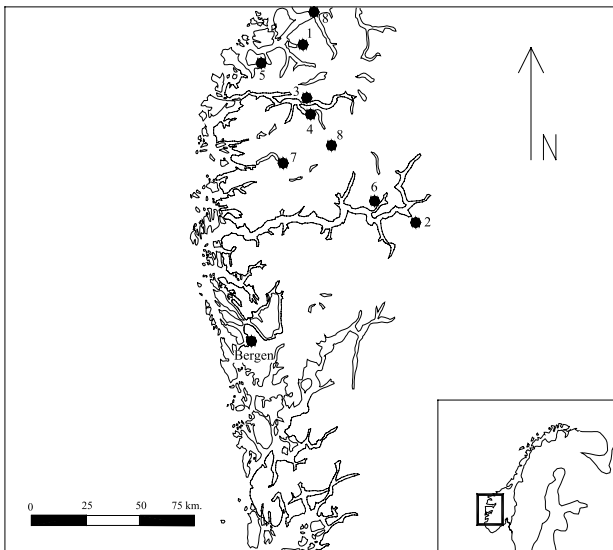
PDC Tangen
Papir: Galerie Art Silk 130 g.
Fonter: Adobe Garamond og Myriad

Den førromerske jordbruksbosætning på Moflaten ved Ørsta

I sommeren 1999 udgravede Bergen Museum den førromerske jordbruksbosætning Mo tæt øst for Ørsta på Sunnmøre. Her kan en jernaldergård følges igennem de første halvandet hundrede år af førromersk jernalder. Der blev afdækket syv bygninger og de repræsenterer en enkeltgård igennem fire faser. Hver gård synes at have bestået af et treskibet langhus og en tilhørende småbygning.

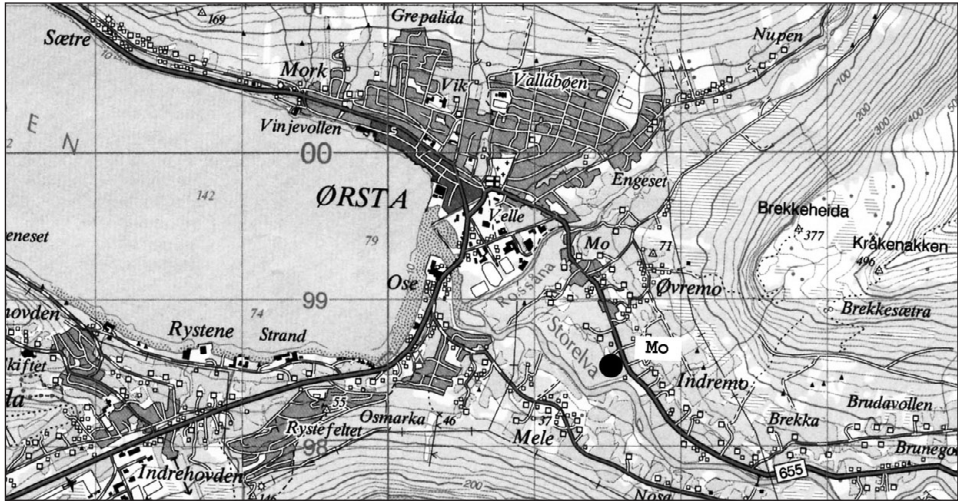
Forhistoriske jordbruksbosætninger er endnu relativt fåtallige i Bergen museumsdistrikt, men blandt det stadig øgende antal undersøgte lokaliteter er de fra tidlig jernalder mere hyppige. Det gør det muligt - om end med en begyndende forsigtighed - at beskrive den førromerske bosætning mere generelt. I denne artikel skal der med udgangspunkt i husene på Mo ses nærmere på den tidlige jernalders hustyper på Vestlandet. Der er både klare paralleller og forskelle til det øvrige norske område, og det taler for en vis regional variation.

Figur 1.

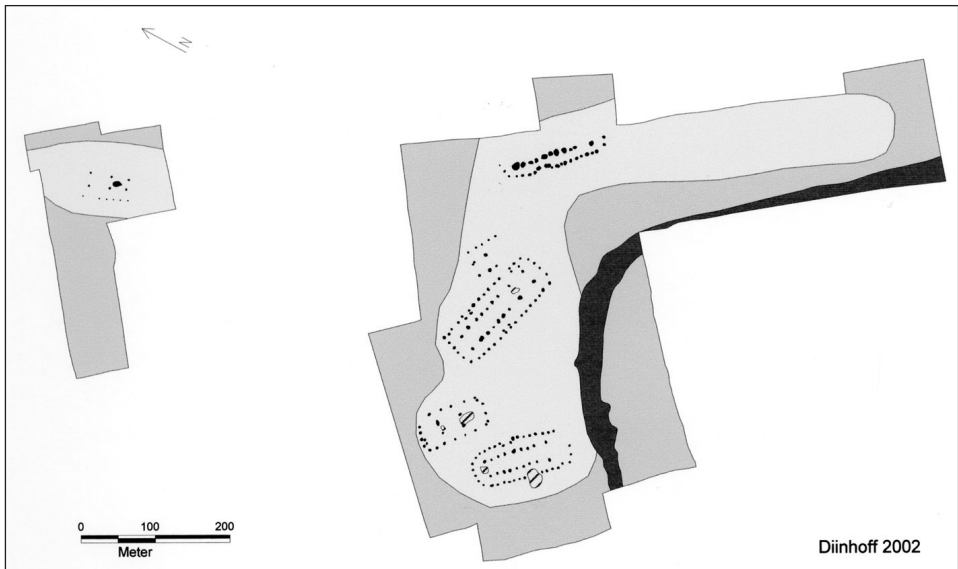
Lokaliteter indenfor Bergen museumsdistrikt som er omtalt i artiklen.

1. Mo, Ørsta kommune,
2. Øvre Eri, Lærdal kommune,
3. Indre henden, Eid kommune,
4. Evebø, Gloppen kommune,
5. Fiskå, Vanylven kommune,
6. Rutlin, Sogndal kommune,
7. Hornnes, Førde kommune,
8. Sjøholt, Ørskog kommune,
9. Gjerland, Førde kommune

Figur 2. Jernalderbopladsen Mo er beliggende på en elvslette nord for Storelva, nogle hundrede meter øst for Ørsta centrum.

Der knytter sig mange interessante spørgsmål til den tidlige jordbrugskultur. Hvordan var den sociale organisation og hvordan organiserede man sig i landskabet? Det er vigtige spørgsmål som fortjener opmærksomhed, men ikke i denne sammenhæng. Temaet for denne artikel er en mere grundlæggende præsentation af de nye data fra

Figur 3. Topografien på de to felter ved Mo nær Ørsta. De lyse grå områder angiver let højreliggende partier der lokaliserer bosætningens huse. Med mørk signatur vises lavereliggende områder. Højdeforskellen er blot på få titals centimeter. Med skravering er angivet et gravet vandløb der passerer syd og sydøst om lokaliteten. Grafik S. Diinhoff.

recente bopladsundersøgelser. Formidling af data er en nødvendig forudsætning for det videre arbejde med den forhistoriske jordbrugskultur.

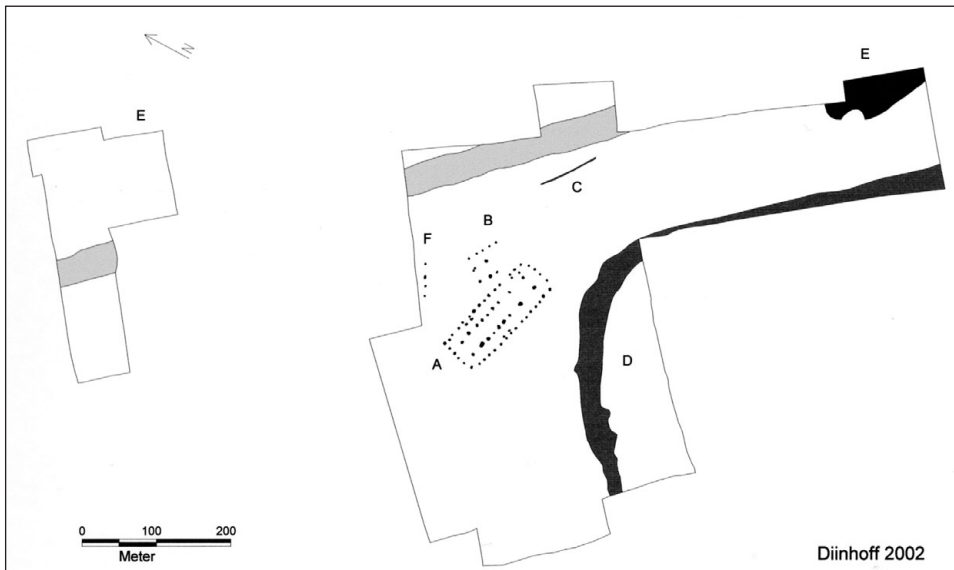
Topografien

Den ældre jernalders boplads på Moflaten ved Ørsta ligger på den flade elvslette der strækker sig langs Storelven i sit løb ned mod Ørsta centrum (Fig. 2). Mod nordøst hæver terrænet sig kuperet op mod bakke- og fjeldside og mod sydvest falder fladen let ned mod Storelva. Sletten fremstod jævn, men efter fjernelse af dækkende dyrkningslag viste undergrunden sig ganske let kuperet. Enkelte partier var få ti-centimeter højere end andre (Fig. 3) og det er disse højninger der lokaliserede bebyggelsen.

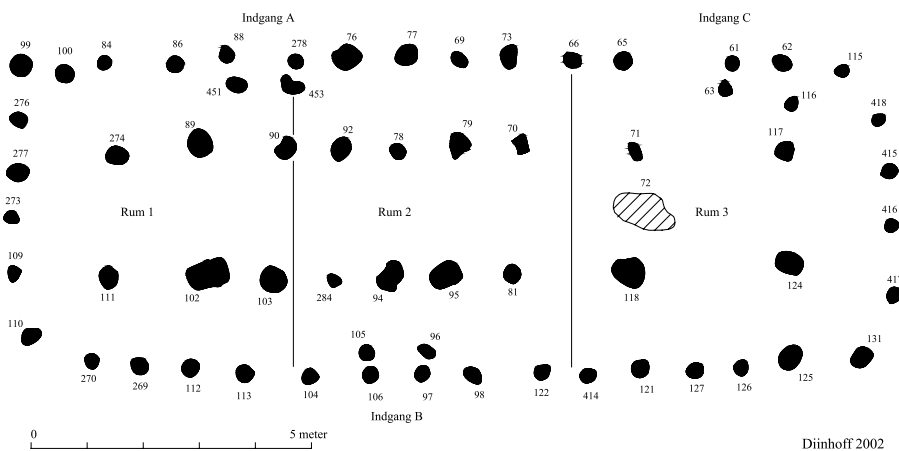
Det synes at være et generelt træk ved den tidlige jordbrugskulturs bosætninger på Vestlandet, at om end den foretrukne orientering for langhuse og bygninger er øst – vest, så tilpasser de sig om nødvendigt mikrotopografien som på Mo. Fordelen ved at placere gårdsbygninger på lidt højere partier er formodentlig at bygningerne trods alt stod mere tørt og dermed kunne værnes mod råd.

De arkæologiske resultater

Et stort og et mindre udgravningsfelt blev udlagt på i alt 2820 kvm. Syv huse blev afdækket og de repræsenterer bygninger af den samme gård igennem fire faser fra de første halvandet hundrede år af førromersk jernalder (Diinhoff 1999). I tilknytning til gården blev der påvist samtidige åkerlag og ardspor østligt i begge felter (Fig. 4, E),

Figur 4. Gårdsanlæg A på Mo. Gården består af (A) langhus I og (B) småbygning II. En hegnsgrøft (C) og et stolpesat hegn (F) har indrammet gårdspladsen. Relationen til åkrene (E) syd og nord for gården er ikke sikkert afklaret men de har vel været samtidige. Rundt syd om gården løber et gravet vandløb (D). Grafik S. Diinhoff.

Figur 5. Langhus I i gård A med mulig rumopdeling. Indgang A har været udgang fra husets boligdel. I midten af huset ligger stalden i rum 2. Mod sydøst ligger gavlrum 3 der kan have fungeret som lagerrum eller som stald for småfæ. Adkomst til stalden kan være indgang B, men kunne også være igennem rum 3 og ud af indgang C. Grafik S. Diinhoff.

det er åkre der formodentlig har strakt sig ud og op over bakkeskråningerne mod øst. Rundt sydvest om åkre og bygninger har der været gravet en afvandingsgrøft. Den har vel ledt smeltevand væk fra gårdspladsen under forårets isafsmeltning.

Gård A

Ældst er gårdsanlæg A. Gården består af to bygninger, et langhus og en tilhørende småbygning. Begge bygninger er dateret til begyndelsen af førromersk jernalder 2410 ± 60 BP, cal. (1 sigma) 750-400 BC (Beta-132953) og 2420 ± 80 BP, cal. 760-400 BC (Beta-132955). Fragmenter af et stolpesat hegn og en hegnsgrøft nord og øst for gården kan være rester efter en indhegnet gårdsplads (Fig. 4, C og F).

Langhus I er en treskibet bygning på 16 x 6 meter. Den har tre indgange. De to ligger i den nordlige langsideside imellem hver gavle og husets midte. Den sidste ligger lidt vest for midten i den sydlige langsideside (Fig. 5). Alle er markeret med indtrukne dørstolper. Afstanden imellem tagbærende stolper, hvor de står tættest i bygningens centrale del, tyder på en tredelt rumløsning med stald i husets midte og et rum i hver gavle. I det sydøstlige rum 3 blev der fundet et ildsted, men det er usikkert om det hører til bygningen. Formodentlig har boligdel ligget i det nordvestlige rum 1, mens rum 3 kan have fungeret som lagerrum eller måske fjøs for småfæ.

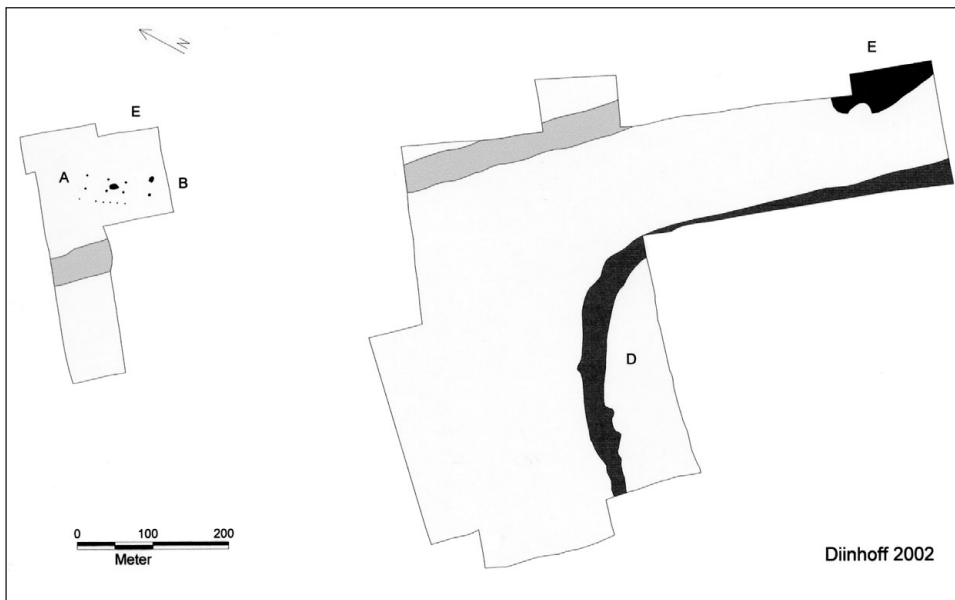
Bygningen har tilnærmet rette eller kun let buede langsider og gavle. Vægstolperne står med omtrent en meters afstand og har formodentlig båret lerklining.

Op til langhuset ligger en delvist bevaret småbygning II på 4,5 x 4,15 meter. Bygningen har været konstrueret med vægstolper og i det mindste en indre tagbærende stolpe. Funktionen af denne bygning kan ikke bestemmes nærmere.

Gård B

Efter gård A følger en enkelt bygning i det mindre vestfelt fra gård B. Det er resterne af en treskibet bygning VII. Bygningen lader sig radiologisk datere til 2360 ± 70 BP, cal. 500-380 BC (Beta-132957).

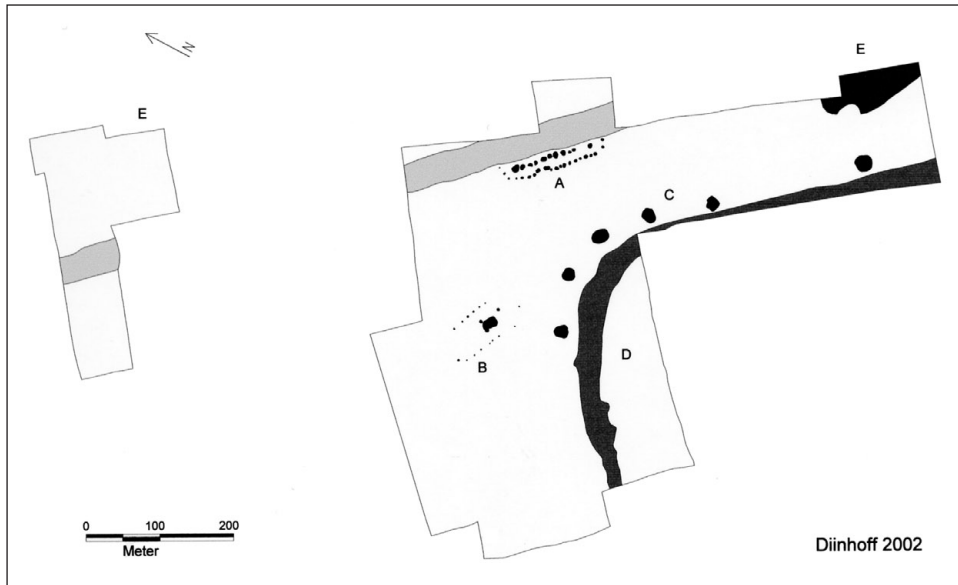
Af bygningen er der bevaret tre par tagbærende stolper og vægstolper i den vestlige langside i en længde af 9 meter. Bredden på bygningen er godt 4,6 meter. Der er lighedstræk imellem bygning VII og værkstedsbygningerne i gård C og D og det gør det muligt at bestemme bygningen. Den har som de to senere værkstedsbygninger bevaret rester af et ovnsanlæg imellem to sæt tagbærende stolper. Ligheden sandsynliggør at hus VII var en værkstedsbygning og at det tilhørende langhus har ligget i nærheden. Formodentlig skal bostaldhuset findes i området imellem de to udgravningsfelter.

Figur 6. Fra gård B foreligger rester af en værkstedsbygning eller et udhus VII (A). Muligvis udgør de to stolper (B) sydøst for bygningen rester efter et tilhørende hegn. Gårdens langhus blev ikke genfundet, det kan have ligget i området mellem de to udgravningsfelter. Grafik S. Diinhoff.

Gård C

Gårdsanlæg C blev udgravet med to fragmentarisk bevarede bygninger. Det er langhus III, der i nyere tid er blevet halvt gennemskåret af en vandledning og det er værkstedsbygning VI. Seks store gruber har knyttet sig til gården. De ligger langs vandløbet syd for bygningerne. Værkstedet daterer sig radiologisk til 2240 ± 50 BP, cal. 380-210 BC (Beta-132954). Fra langhuset er der opnået en noget ældre datering fra 2440 ± 60 BP, cal. 760-410 BC (Beta-132956), hvilket stratigrafisk ikke er muligt idet

Figur 7. Mo gårdsanlæg C. (A) Langhus III, (B) værksted VI, (C) seks store runde gruber der er tilknyttet anlægget. Vandløb (D) og åkre (E). Grafik S. Diinhoff.

husets stolper er yngre end hegnet fra gård A (Fig. 4. hegn C). Langhus III må altså være yngre end de to dateringer fra gård A.

Forklaringen bunder i et klassisk problem med radiologisk datering af bygninger ved brug af trækulprøver (Løken et al. 1996:59). Det kan være vanskeligt at bestemme hvad der dateres, når huse genopføres i samme område i generationer. Stolperne fra langhus III var efter endt brug gravet op og herved er formodentlig ældre bopladsfyld blandet ned i de tømte stolpehuller. Langhuset kan om end indirekte dateres samtidig med værkstedsbygningen til lidt inde i førromersk jernalder.

Langhus III er i nyere tid blevet gennemskåret af en større vandledning, men det lader sig rekonstruere. Det er en treskibet bygning på 15 meters længde og med en bredde på 5,5 meter. I den bevarede sydvestlige halvdel af huset ses indtrukne stolper der markerer en indgang lidt vest for husets midte. De bevarede rester af huset svarer til grundridset for det senere langhus V og delvist for det ældre langhus I. Det muliggør en lignende tredelt rumopløsning med bolig i nordvestende, stald i midten og et tredje rum i den sydøstlige gavl. Der var ikke bevaret ildsted fra bygningen.

Forskudt fra langhuset ligger resterne efter en værkstedsbygning VI. Der er en treskibet bygning på 11,5 x 4,8 meter. Taget har oprindeligt været båret af tre sæt tagbærende stoler.

Centralt imellem to sæt tagbærende stolper ligger et større ovalt – rektangulært rødbrændt fyldskifte på 2 x 1,3 meter (Fig. 8). Dette skulle vise sig at være rester efter

et ovnsanlæg. Lignende anlæg lod sig udskille i værkstedsbygning VII i gård B og i værkstedsbygning IV i gård D. Det er en kuppelovn med indfyringshul i den ene ende og et ovnsrum opbygget med lerklinet kuppel over et træskelet. Der var tydelige spor efter hvor træstave var fæstet i ovnens grundflade (Fig. 9). Det er en konstruktion der hærder under første brænding.

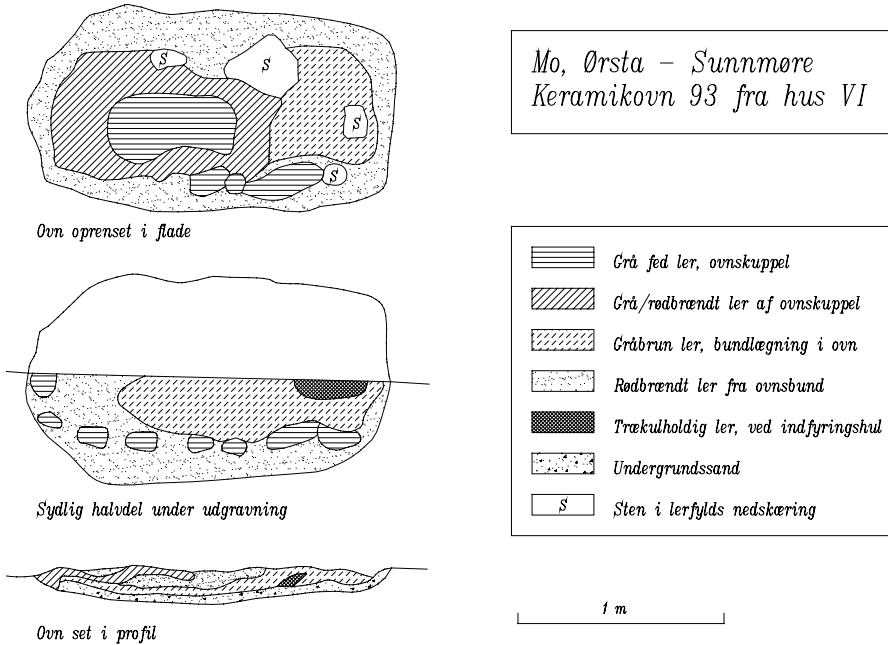

Figur 8. Ovnanlæg A93 fra værkstedsbygning VI i gård C set efter fjernelse af toplag. Rødbraendnt sand/ler markerer ovnens bundlag. Det hvide ler er fra den sammenraste kuppel. Rundt anlægget ses spor efter stolper til både hus I og hus VI. Foto A. B. Olsen.

Gård D

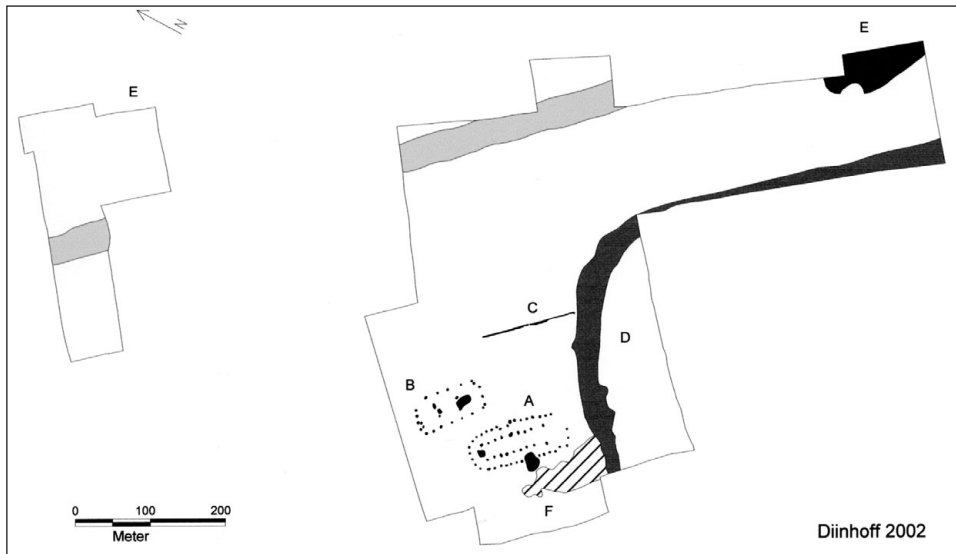
Det yngste udgravede anlæg er gård D, der samtidig er det mest velbevarede. Det består af det langhus V og værkstedsbygning IV. Langhuset dateres til 2290±60 BP, cal. 400-240 BC (Beta-132949,) og 2300±60 BP, cal. 400-360 BC (Beta-132950). Værkstedet dateres til 2330±70 BP, cal. 410-370 BC (Beta-132952) men har også en anden lidt afvigende bestemmelse til 2190±50 BP, cal. 360-180 BC (Beta-132951).

Gårdens hovedbygning er et treskibet langhus på 13,5 x 5,5 meter. Huset har to indgange (Fig. 11). Indgang A ligger lidt vest for midten af den nordlige langside. Den er markeret ved to indtrukne stolper hvilket er normalt for perioden på Vestlandet. Indgang B ligger lidt øst for midten af den sydlige langside. Det er en bredere indgang uden indtrukne stolper og den fremhæves af et mørkt kulturlag – et gjødsellag. Det

Diinhoff/Olsen 1999

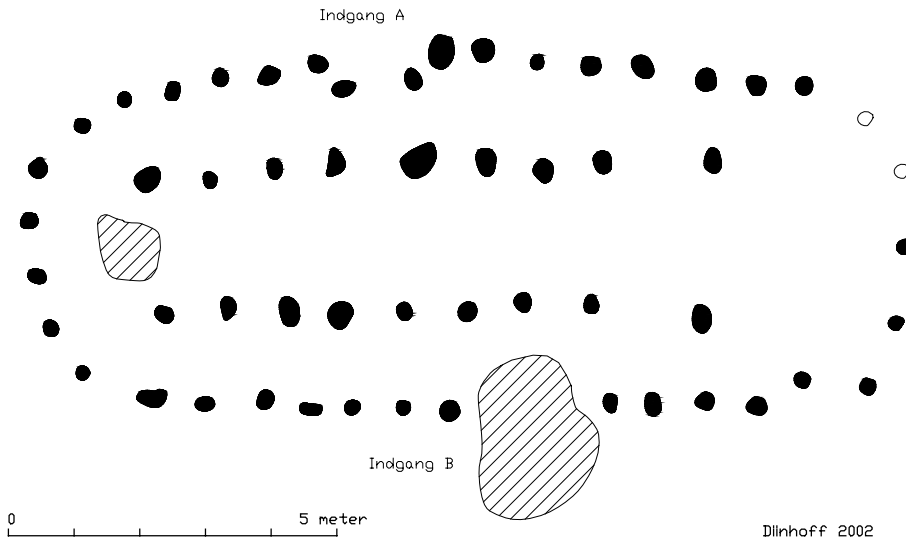
Figur 9. Kuppelovnen A 93 set i flade og profil. Øverst ses ovnen i første oprensedede flade. Nederst ses den sydlige halvdel i flade efter afrensning af ler fra den sammenraste kuppel. Langs bundens yderside ses de fordybninger hvor kuplens træskelet oprindeligt var funderet. Grafik S. Diinhoff.

Figur 10. Mo gård D. (A) Langhus V, (B) værksted IV, (C) hegnsgrøft og gjødsellag (F). Dertil relaterer sig vel både vandløb (D) og åkre mod syd og nord (E). Grafik S. Diinhoff.

kan ikke udelukkes at der har været en tredje indgang mod sydøst hvor der mangler vægstolper. De to indgange og bygningens tagbærende stolper viser at der igen må være tale om en bygning med en tredelt rumfunktion. Indgang A har givet adgang til husets boligdel i vest. Her ses boligens husarne liggende imellem sidste tagbærende stolpepar og husets vestgavl. De tagbærende stolper står tæt i midten af huset hvor stald har været. Indgang B har været indgang til stalden hvilket gjødsellaget i døråbningen viser. I husets østende er et tredje rum. Det kan have været et lagerrum eller fjøs for småfæ.

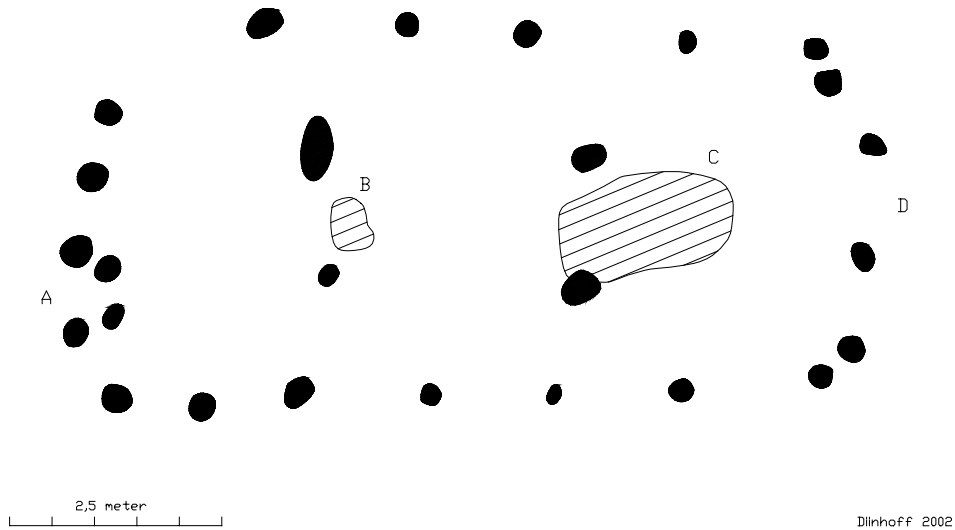
Langhus V har som langhus III mere buede langsider og gavle end det ældste langhus I. Der er et fællespræg imellem langhus V i gård D og langhus III fra gård C i modesætning til det ældre langhus I i gård A. Langhus V har dertil det særtræk at ildstedet noget uvanligt er placeret imellem sidste tagbærende stolpepar og vestgavl. Normalt placeres ildstedet i tidlig jernalder imellem det sidste og andet sidste stolpepar i boligdelen.

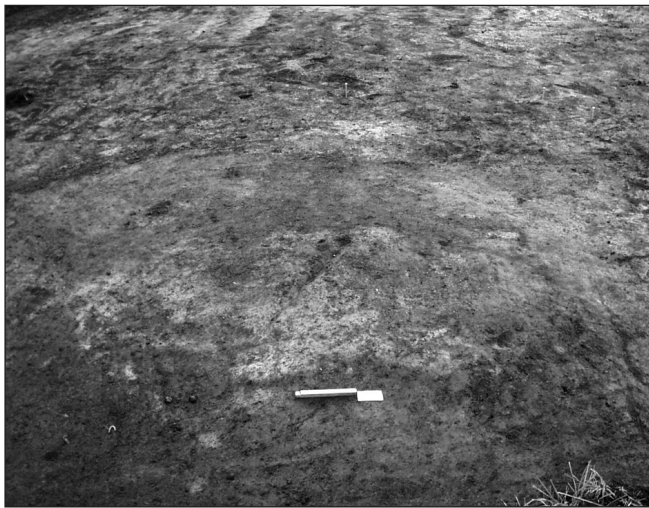
Figur 11. *Strukturer i gård D, langhus V. Sort signatur er de bevarede husets stolper i bygningen. Med hvid er angivet de to vægstolper der oprindeligt kan have ligget i husets sydøsthjørne. Med skraveret signatur ses husets arne og i staldindgang B et gjødsellag. Grafik S. Diinhoff.*

Ved siden af langhuset ligger værkstedsbygning IV. Det er en treskibet konstruktion på 9.8 x 4.6 meter. Bygningens tag har været båret af to stolpepar. Der er en indgang i øst (Fig. 12, D), dertil må de to indtrukne stolper i bygningens nordvestende markere en anden mindre indgang (Fig. 12, A).

Imellem tagbærende stolper og sydøstgavlen ligger et ovnsanlæg på 200 x 86 cm. Det er en kuppelovn af samme type som den der blev fundet i hus VI fra gård C og formodentlig ligeledes i værkstedsbygning VII fra gård B. Nær det nordvestlige tagbærende stolpepar ligger et lille ildsted

Figur 12. Gård D, værksted IV. Stolper er vist med udfyldt sort. Husets ildsted B og ovnanlæg C vises med skraveret signatur. Huset ses mod nordøst. Grafik S. Diinhoff.

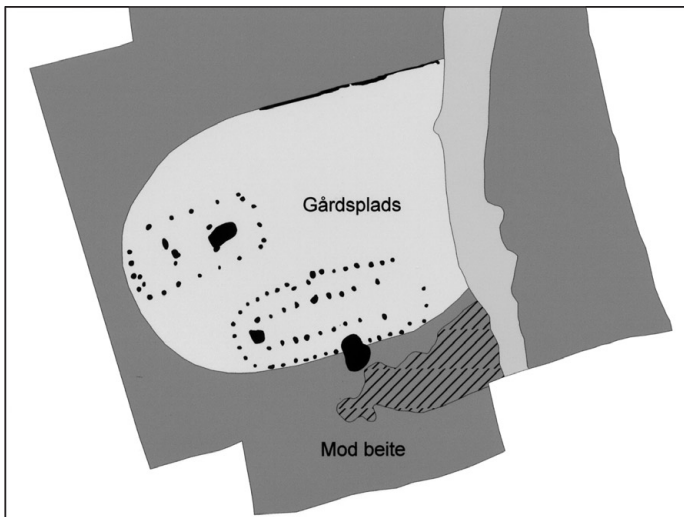
Figur 13. Kuppelovn A58 fra værksted VI i gård D oprenset i flade. Her set mod nordøst. Anlæggets fyld bærer tydelige spor efter brænding med høje temperaturer. Til højre ses ovens rødbrændte gulvflade og til venstre hvidgrå ler efter ovens kuppel. (Foto A. Bruen Olsen).

Hustyperne

De fire gårdsanlæg på Mo repræsenterer samme gård igennem fire faser. Der er både klare lighedstræk og forskelle imellem bygningerne indbyrdes og i forhold til førromerske hustyper generelt i Norge og i nabolande. De fire gårde synes alle at have bestået af et treskibet bostaldhus og en småbygning. Gård B er kun delvist bevaret men det må antages at der til gården har knyttet sig et langhus identisk med mønstret fra de øvrige faser.

Langhusene på pladsen synes at blive kortere jo yngre de er. Hus I i den ældste gård A måler 16 x 6 meter med et gulvareal på 96 kvm. Det senere langhus III i gård C har et gulvareal på 82,5 kvm. med 15 x 5,5 meter. Yngste langhus D måler blot 13,5 x 5,5 meter, hvilket giver et gulvareal på 74,25 kvm. Rumopdelingen i de tre langhuse er identisk. Boligdelen i henholdsvis hus I, III og V er 30,5, 31,5 og 32 kvm. Staldene måler tilsvarende 30, 27,5 og 16,5-25 kvm. (det er vanskeligt at skille stald fra gavlrum i hus V). Gavlrum i langhusenes sydøstender måler 33, 22 og imellem 16,5-22 kvm. Den gradvise reduktion af langhusenes størrelse fra hus I til V mærkes ikke i boligdelen der synes uændret, men i stalddel og modstående gavlrum. Det skal dog bemærkes at funktionen af det sydøstlige gavlrum er ukendt. Det kan ikke udelukkes at her kan være fjøs for småfæ. Reduktion i husets størrelse ligger uanset i husets økonomiske del og det kan afspejle ændringer i gårdens økonomiske grundlag eller i en produktionsomlægning.

I tilknytning til gården ligger i alle faser småbygninger. De tre seneste og største småbygninger er på henholdsvis 50, 55 og 45 kvm. Med rest af kuppelovne repræsenterer de produktionsanlæg. Det kan være produktion af metal eller måske keramik. Selvom karakteren af produktionen ikke kan bestemmes så har småbygningerne udgjort en vigtig produktion ved de tre sene gårde på Mo.

Figur 14.

Det centrale tunområde til gård D. Gårdspladsen har i det mindste været indhegnet mod nordøst men kan have været det på flere sider. Mod nord og vest afgrænses pladsen af lavere områder og mod syd af vandløbet. Fra vestsiden af langhuset fører en sti ud til beitearealer langs elven. Gårdens åkre har ligget på de højere partier nord og øst for gården. Grafik S. Diinhoff.

Gavl- og vægforløb

Det ældste langhus I har tilnærmet rette langsider og gavle mens de to yngste hus III og V har rundede. Det er muligt at væg- og gavlforløbs udformning er kronologisk bestemt således at husene på Vestlandet i en periode af tidlig jernalder har rundede vægge og gavle.

Spørgsmålet lader sig udbyde igennem parallelle fund fra Vestlandet. Ved Øvre Eri i Lærdal blev der for nogle år tilbage udgravet et par langhuse fra sen bronzealder og

Figur 15. Langhus I fra Evebø i Nordfjord. Langhuset kan i form og rumopdeling svare til langhusene III og V på Mo. Foto S. Diinhoff.

tidlig jernalder (Randers 2001:8). Langhus I derfra er bevaret med vægstolper. Det er en stor bygning der måler 19 meter i længde og 6 meter i bredde. Den har rette sider og afrundede gavle. Bygningen har noget afvigende dateringer imellem 2800 og 2190 BP. Udgraver regner det for mest sandsynligt at langhuset daterer sig til førromersk jernalder. Uanset vanskeligheder med den radiologiske datering så viser langhuset en kombination af både ret og buet forløb i ydervægge. Samme træk genfindes i et førromersk langhus fra Indre Henden i Nordfjord (Bruen Olsen 2004). Bygningen der synes at have haft rette langsider og sydgavl, mens nordgavlen har været buet. Huset dateres til begyndelsen af førromersk jernalder.

Treskibede langhuse med et lignende buet gavl- og vægforløb som de fra Mo husene er udgravet ved Evebø bag Sandane i Nordfjord i år 2000 (Diinhoff 2001:27). Her blev der udgravet flere langhuse fra førromersk jernalder. Langhus I (Fig. 15) fra Evebø der i form og størrelse helt ligner Mo husene daterer sig til 2400 ± 60 BP, cal. 740-400 BC (Beta-186049). Det er en datering der svarer til det tidlige retsidede langhus I på Mo og som indikerer en samtidighed i hustyperne. Endelig udgravede Bergen Museum i 1998 ved Fiskå i Vannylven kommune en tidlig jernalderbosætning med fire bygninger (Diinhoff 1998). Fra langhus IV der kun blev delvist frilagt ses vægforløb med rette sider og gavl dateret til 2140 ± 60 BP, cal 350-80 BC (Beta-128167). Konklusionen er at buet eller ret vægforløb optræder samtidigt og endda i kombinationer.

Rumopdeling og tagbærende stolpesætning

Sammenfattende er det altså vanskelig at udskille ret eller buet vægforløb som et rent kronologiske træk. Der er imidlertid andet der adskiller Mo husene fra det normale husgrundrids i førromersk jernalder. De tre Mo huse og formodentlig flere af de samtidige langhuse fra Evebø i Nordfjord (Fig. 15) har samme tredelte rumopløsning og tætstående tagbærende stolper. Det er ikke muligt at bestemme rumopdeling i langhus IV fra Fiskå, men også denne bygning har de samme stolpetæthed.

Normalt placeres tagbærende stolper overfor hinanden i par. Hvert sæt stolper bærer sin tværbjælke og på tværbjælkerne hviler to langsgående remme. Tagkonstruktionen med rem hvilende på tværbjælker er en overremskonstruktion, det vil sige at remmen hviler ovenpå tværbjælken. De meget tætstående og ofte asymmetrisk placerede stolper tyder på at Mo, Evebø og måske Eri husene har været underremskonstruktioner, hvilket betyder at remmen har hvilt direkte på de to rækker tagbærende stolper og tværbjælker har ligget ovenpå remmene.

Den normale overremskonstruktion har generelt større afstand imellem stolpepar og af disse er der på Vestlandet udgravet flere der er både ældre, yngre og samtidige. Der er for eksempel et par sene bronzealderhuse på Rutlin i Sogndal hvor stolperne står med op til fem meter imellem hvert par (Diinhoff 2003). På Hornnes ved Førde er der bygninger fra både sen bronzealder og førromersk jernalder (Diinhoff 1996) og fra Sjøholt i Ørskog kommune et førromersk langhus (Johannessen 2002). Alle disse bygninger har den mere normale stolpeafstand og flere er endda samtidige med Mo hustypen.

Mo husene adskiller sig ligeledes ved sin tredelte rumopdeling og ved placering af indgange. Trond Løken beskriver med baggrund i omfattende undersøgelser i Rogaland det traditionelle førromerske langhus med to modstillede indgange nær husets midte, den ene for beboere og den anden for husdyr (Løken 1997:10). Denne standardbeskrivelse hviler i høj grad på et sydvestnorsk materiale og det er tydeligvis ikke repræsentativt for hele det norske område. Mo og Evebø husene er formodentlig netop en typisk lokal variation. Der er paralleller til huse med gavlrum og stald i midten men de er noget tidligere. Fra tidlig bronzealder kendes lignende rumopdelinger fra Sydvestnorge (mundtlig information fra Olle Hemdorf) ned over Nordvestjylland (Bech 2003:54) til Nederland (Fokkens 1999:37, Fig. 2A). De vestnorske førromerske langhuse af typen skal nok ikke forstås som en langlevende tradition men som et lignende resultat af en lokal variation over fælles hustraditioner. I et afgrænset område får langhusene dette specielle præg i en kort periode hvorefter man vender tilbage til en mere traditionel udformning.

Enkeltgårde eller landsby?

Bosætningen på Mo repræsenterer en enkelt gård igennem flere faser og enkeltgårdsbebyggelse synes at være det rådende princip på Vestlandet som i Norge generelt. Fra vort museumsområde ved Gjerland i Førde kommune er der ganske

vist udgravet et kredstun fra folkevandringstid (Randers 1989), men det er tvivlsomt om disse anlæg kan tolkes som regulære jordbrugsbosætninger (Olsen 2003:90). Der kendes foreløbig blot et par sydlige eksempler på landsbylignende bosætning i tidlig jernalder. Det er fra Kongsgård i Vest Agder (Rolfen 1992) og Forsandmoen i Rogaland (Løken et al. 1996:71).

Spørgsmålet omkring enkeltgård eller landsby besvares ikke helt så enkelt og hele landsbybegrebet er for tiden under opløsning (Pilø 2002:8). Landsbyens kollektive sociale relationer og dyrkningsfællesskab kan ligesåvel ivaretages af spredtliggende gårde i en åben bygdestruktur som af geografisk samlede enheder (Lund 1994:94). Kollektiv bebyggelse er dertil ikke nødvendigvis bestemt af antal langhuse. Større gårde kan have rummet mere end et hushold. Fra efterhånden flere norske tidlige jernalderbosætninger skiller enkelte gårde sig ud som særligt store enheder (Myhre & Øye 2002:116, Løken 2001:53). Et godt eksempel er anlægget fra Hovde i Sør-Trøndelag med hele tre bygninger indenfor et gårdshegn (Grønnesby 1999). Gården synes at svare til sydiskandinaviske storgårde som eksempelvis Hodde i Vestjylland (Hvass 1985; 1997:380). Storgårdene fra sen førromersk jernalder repræsenterer en økonomisk og social udvikling der kun vanskeligt lader sig påvise i gravmaterialet (Solberg 2000:46) men som dog tydeligt resulterer i en stratificeret bosætning med mindre familiebaseerede gårde som de fra Mosletten og enkelte storgårde med et udvidet hushold.

Summary

The study of prehistoric settlements has long traditions in North-European archaeology. In Western Norway, however, modern excavations of agricultural dwellings have only been conducted for about a decade. These investigations have produced quite a number of new sites. Among these, houses from the pre-roman Iron Age seem to be rather common, making more detailed studies on the character of the settlements possible. Through these new archaeological excavations we have gained important knowledge on the early Iron Age society. It is now possible to raise questions about the social organization of settlements and the organization in the landscape. However, in order to explore these themes, it is essential that the new results are published. The current study, which presents new data, is based on investigations of a pre-roman Iron Age dwelling site at Mo in Ørsta County, Sunnmøre. The site was excavated in 1999. On the basis of house types, parallels are found in other settlements in Western Norway. There are great similarities in the building traditions of Southern Norway. This indicates that there have been strong large-scale cultural affiliations across the regional boundaries. There are, however, also differences which indicate that there have been regionally distinct traditions.

Litteratur

- Bech, J.–H. 2003. The Thy Archaeological Project – Results and Reflections from a Multinational Archaeological Project. I: Thrane, H. (red.) *Diachronic Studies in the Metal Ages. Report on the ESF workshop at Moesgård, Denmark, 14 – 18 October 2000*, s. 45–60. Aarhus.
- Bruen Olsen, A. 2004. Arkeologisk frivigningsundersøkelse ved Indre henden (gnr. 147, bnr. 1) i Hennebygda, Eid kommune, Sogn & Fjordane 2003. Upublisert utgravningsrapport ved Bergen Museum.
- Diinhoff, S. 1996. Hornnes projektet. De arkæologiske boplagsundersøgelser på Hornnes gnr. 20, bnr. 7, Førde K, Sogn og Fjordane 1996. Upublisert utgravningsrapport ved Bergen Museum.
- Diinhoff, S. 1998. Utgravningsberetning. Arkæologiske frivigningsundersøgelser ved Fiskå gnr. 11, bnr. 4,5, Vannylven, Møre og Romsdal 1998. Upublisert utgravningsrapport ved Bergen Museum.
- Diinhoff, S. 1999. Utgravningsberetning. Arkæologiske frivigningsundersøgelser ved Mo gnr. 18, Ørsta, Møre og Romsdal 1999. Upublisert utgravningsrapport ved Bergen Museum.
- Diinhoff, S. 2001. De arkæologiske frivigningsundersøgelser ved Eide, Sandane sommeren 2000. *Årbok for Nordfjord 2001*:27-45.
- Diinhoff, S. 2003. Utgravningsrapport. Rutlin gnr. 22, bnr. 4, Sogndal kommune, Sogn og Fjordane. Upublisert utgravningsrapport ved Bergen Museum.
- Fokkens, H. 1999. Cattle and mortality: Changing Relations between man and landscape in the Late Neolithic and the Bronze Age. I: Fabeck, C. & Ringtved, J. (red.) *Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998*. s. 35-44. Aarhus.
- Grønnesby, G. 1999. Eldre jernalders hus og hall på Hovde i Trøndelag. *Viking* VXII:69-80.
- Hvass, S. 1985. *Hodde. Et vestjysk landsbysamfund fra ældre jernalder*. Arkæologiske Studier Volume VII. København.
- Hvass, S. 1997. The Status of the Iron Age Settlement in Denmark. I: Bech, H & Steuer, H. (red.) *Haus und Hof in ur- und frühgeschichtlicher Zeit*, s. 377 – 413. Göttingen.
- Johannessen, L. 2002. Arkeologiske undersøkelser, Sjøholt gnr. 97, bnr. 6, Ørskog kommune, Møre og Romsdal fylkeskommune. Upublisert utgravningsrapport ved Bergen Museum.
- Lund, J. 1994. Enkeltgård og- eller landsby. I: Lund, J. & Ringtved, J. (red.) *Sandflugt, dyrkning og bebyggelse i Limfjordsområdet*. Limfjordsprojektet. Rapport nr. 7, s. 91–110. Århus.
- Løken, T., Pilø, L. & Hemdorf, O. 1996: *Maskinell flateavdekking og utgraving av forhistoriske jordbruksplasser. En metodisk innføring*. AmS-Varia 26. Stavanger.
- Løken, T. 1997. Det forhistoriske huset. I: Brekke, N.G., & Schjeldrup, H. (red.): *Hus på Vestkysten gjennom 4000 år*, s. 6-17. Bergen.
- Løken, T. 2001. Oppkomsten av den germanske hallen – Hall og sal i eldre jernalder i Rogaland. *Viking* LXIV:49 – 86.
- Myhre, B. & Øye, I. 2002. *Norges landbrukshistorie bind I. 4000 f. Kr. – 1350 e. Kr. Jorda blir levevei*. Oslo.
- Olsen, M. 2003. Den sosio-politiske organiseringen av Jæren i eldre jernalder. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Pilø, L. 2002. Bosted – urgård – enkeltgård. En analyse av premissene i den norske bosetningshistoriske forskningstradisjon på bakgrunn av bebyggellssarkeologisk feltarbeid på Hedmarken. Avhandling for dr. art. graden ved Universitetet i Oslo.
- Randers, K. 1989. Et ringformet tun? på Gjerland. Upublisert utgravningsrapport ved Bergen Museum.
- Randers, K. 2001. Gammel bosetting på Håbakken. Arkeologiske undersøkelser av et boplassområde fra bronsealder og jernalder. Eri Øvre, gnr. 19, bnr. 4, Lærdal kommune, Sogn og Fjordane. Upublisert utgravningsrapport ved Bergen Museum.
- Rolfsen, P. 1992. Porten til Europa. Gård – tettsted – kaupang – by. *Nytt fra utgravningskontoret i Bergen nr. 3*, s. 33–51. Bergen.
- Solberg, B. 2000. *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus*. Oslo.

Andre kilder

- Hemdorf, O. 2004: Mundtlig meddelelse.

